

Gárdos Miklós:

Egy nemzedék tanítómestere

Ötven éve, 1918. szeptember 30-án halt meg, negyvenegy éves korában, Szabó Ervin.

CURRICULUM VITAE. Dr. Szabó Ervin huszonhat esztendő, amikor megpályázza a főváros könyvtárnoki állását. Két darab harmincfilleres okmánybélyeg van a pályázó „curriculum vitae”-jének homlokán: ennyi volt a kérvényilleték. A kézírásos önéletrajz hangja szigorúan tárgyias, első mondatai: szokásos bemutatkozás. „Születtem Szilencán, Arva megyében, 1877. augusztus 23-án. Evangélikus-református vallású, katonai szolgálattól fölmentett, magyar állampolgár vagyok.”

Ez személyes-jellegű írásai közül talán az első, amelynek legalább fénymásolata megvan — az eredeti elveszett — az utolsóról meg újságból értesülhettek barátai és tisztelői. Még friss volt a sírdombja, amikor a Népszava közölte: „Szabó Ervin 1918. július 31-én megirt és hátrahagyott végrendeletének nyilvánosságát érdeklő intézkedései a következők: 1. *Pap nélkül temessenek.* 2. *Könyvtáram a városi könyvtáré.* Ha kiválogatta, ami kell, akkor 3. a második válogatás testvéremé, jóbarátomé és barátinomé: egyenként *egy-két kötetet* vegyenek emlékül. A harmadik válogatás a Népszava szerkesztőségé. *Könyveimből nem szabad eladni semmit.*”

Könyv, könyv. A volt pesti és bécsi diák eddig is könyvtáros, most is könyvtárosi állásra pályázik, végrendelete három szó híján („pap nélkül temessenek”) könyveiről beszél.

Igaza lenne Révai Józsefnek, tanítványai legkiválóbbikának, aki elsősorban csak a könyvek emberét látja benne, kimondván, hogy „Szabó Ervin egész élete munkájának alapvető fogvatékosága abban rejlik, hogy nem a harcoló tömegeknek volt vezetője és egyben tanítványa?”

Ha csak így lenne, ha ez lenne a teljes igazság, miként volt az, hogy most ötven éve, temetése napján százezernyi munkás tette le néhány percre a szerszámot, hogy emléket tisztelje. Ha csak ez a fogvatékoság volt, amit pályája tanulságként kínál, miként volt az, hogy a sűrűn hatalmas tömeg állt lehajtott fővel (a Krisztina térről egymás után haladtak zsúfoltan az 59-es villamosok a temetésre) s halogatta a búcsúztatásokat?

„Sokan szerették, sokan gyűlölték, de senki sem mehetett el úgy mellette, hogy valamiféle hatása alá ne került volna. Ő maga sem volt tárgyilagos ember. Erősen szeretett, és féktelenül gyűlölte azt, amit gyűlölt. Értelmi lényének legbensőbb alapvonása: mindig emésztő tudásvágy, rendkívüli, sokoldalú kíváncsiság és csodálkozás volt, amely Platon szerint a bölcsességnek és a tudományoknak a gyökere. De értelme és tudománya akaratát szolgálta, és ez az akarat, az a jellem, ez az „intelligibilis karakter”, ahogy Kant nevezte: a lázadó jellem volt.” Ezt az első búcsúztatót Kunfi Zsigmond mondta róla.

Csak könyvek embere? Marxról tudjuk, hogy egyszer, egy kedves játékban, ahol afféle jellem- és érdeklődéscsillapító kérdésekre kellett felelni, kedvenc időtöltésül azt írta fel: „Könyveket bújni”, és kedvenc jellegéül meg ezt: „De omnibus dubitandum”, azaz „Mindenben kételkedni kell”. Könyvek barátja volt hát Marx is és a sokoldalú kíváncsiság, emésztő tudásvágy afféle lázadó jellemű embere — akárcsak az a Szabó Ervin, akinek a magyar munkásmozgalom, sok más mellett azt köszönheti, hogy 1903-ban kidolgozta, majd később megvalósította Marx és Engels válogatott műveinek magyar kiadását.

Az első válogatás volt ez magyar nyelven s elég ha arra gondolunk, hogy a végül is megjelent két kötet (a terv három kötet volt) *tankönyve és fegyvere* volt egész magyar forradalmár nemzedékeknek: éppen annak a nemzedéknek, amely a Tanácsköztársaságot megeremeltette s amely aztán a bukás után az illegálitás éveiben küzdött a magyar munkásmozgalomban. Marx és Engels: ezt adta magyarul Szabó Ervin.

1918 szeptemberében halt meg: otromba töprengés lenne arról gondolkodni, merre vitte volna útja később; lépett-e volna tovább a korról és a munkásmozgalom létparancsa szerint, Lenin és leninizmus útján. Annyi bizonyos: a nemzetközi munkásmozgalom számon tartotta, egyetlen magyarként a néhány külföldi között volt, akit 1918 őszén a moszkvai Szocialista Akadémia meghívott tagjai sorába. A meghívás betegségében érte már.

FORRADALMAR. A bécsi diák baráti körében igen sok orosz forradalmi emigráns volt, egyiküket, Pavel Tyeplovot, később ötesztendei szibériai száműzetésre ítélték hazatérésekor — ez a barát az Orosz Szocialdemokrata Munkáspárt ökonomista csoportjához tartozott. Később, más külföldi útjain újabb orosz forradal-

márokkal ismerkedik és 1905 hajnalán, tehát az első orosz forradalom hajnalán fontos megbízást is vállal. Budapestről, Szabó Ervin útján jutnak orosz földre a legkülönbözőbb helyekről és legkülönbözőbb irányzatoktól a rópiratokat, illegális lapokat, brosúrákat tartalmazó ládák és csomagok lengyelországi, romániai elvtársak segítségével.

A sír fölött hangzott el: „Mindazok, akiknek ma Magyarországon közük van a szocializmushoz, a munkásmozgalomhoz — Szabó Ervin gazdag, merész, kérelhetetlenül becsületes és alkotó erejű szellemének vagyunk a neveltjei.”

A hivatalos szocialdemokrata párt — még ha Kunfi Zsigmond könyvekkel a szemében állt is a ravatalnál — nem kis gondban volt, amikor búcsúztatni kellett. „...Szabó Ervin akkor is szocialista volt, amikor a szocializmust bírálta, amikor a szocialdemokrata pártot, a szocializmus e társadalmi megtestesítőjét támadta, amikor egyik vagy másik felfogásában el is távolodott a szocializmusnak attól a koncepciójától, amelyet sokan a mi sorainkban egyedül helyesnek gondolnak vagy éreznek” — hangzott a gyászbeszédben.

A TANITVÁNYOK ÚTJA. Mert támogatta a szocialdemokrata pártvezetést s legtöbbször fölöttébb megalapozottan. Amikor a szocialdemokrata párton belüli ellenzék szellemi vezéréként megírja híres „Pártfegyelem és egyéni szabadság” című cikkét, 1904-ben írja le, hogy a szocialisták számára nem lehet eszmény a polgári demokrácia. „Nem lehet egyszerű többséguralom. Olyan demokráciának kell lennie, amelyben a többségi akarat önállóan gondolkodó, céljakkal — amely az emberi társadalom fejlődési ideáljával egybeesik — tisztában levő, s ezen fejlődés összes feltételeit tiszteltetben tartó egyének tudatos egyéni akaratából tevődik össze” — írja Szabó Ervin a *tudatos fegyelem fontosságát* hangsúlyozó munkájában.

Mélyen igaz, hogy akkor, halála idején, 1918-ban nem lehetett senki a magyar munkásmozgalomban, akinek tevékenységében, tetteiben ne lett volna ott Szabó Ervin munkásságának valami nyoma. Elég csak arra gondolni, hogy pályája legtevékenyebb szakaszában — tehát gyótró, nehéz betegsége, tuberkulózisa elhatalmasodása előtt, amikor még a szocialdemokrata párt ellenzéki erőinek szellemi vezére volt — olyan tanítványai és barátai voltak, mint László Jenő, a KMP egyik alapító tagja, a párt egyik mártírja, vagy Vágó Béla, a későbbi népbiztos, olyan baloldali szocialdemokraták mint Mérő Gyula, Dániel Arnold, Tarcsai Lajos. A világháború éveiben meg, már halálos beteg, olyan harcostársakkal együtt dolgozik, mint Mosolygó Antal, az 1918-as munkástanácsok szervezője, a KMP egyik alapítója és a Forradalmi Szocialisták, az antimilitarista mozgalom olyan vezetőivel, mint Sallai Imre, Korvin Ottó — és egy fiatal marxistával, aki akkoriban még húszesztendős sem volt: Révai Józseffel.

A MU. Van bőven vitatható is, akad olyan is, munkái között, amelyen túllépett az idő. A szindikalista Szabó Ervinre fél évszázad munkásmozgalmi tapasztalatai cáfoltak rá, a forradalmi munkáspártot szakszervezeti mozgalommal helyettesíteni kívánó elképzeléseinek buktatóit maga is megértette s akkor húzódtott vissza egy időre a könyvtár ter-
meibe.

Népkönyvtári munkáról írt például — de miként! „Az egyetlen irányelv: öntudatos, igaz, bátor embereket nevelni. Hogy minden ember ismerje helyét és szerepét a természetben és társadalomban, hogy meggyőződéseit leplezeilen őszinteséggel képviselje és bátran törekedjék azon irányba, amelytől a társadalomnak, amelynek ő is része, jobb berendezését reméli” — írja s a mondat befejező részéből tudjuk csak meg, hogy itt nem egyenesen forradalmi nevelőmunkájának elveiről szól: „ezt tartsa mindenki, akinek népkönyvtárak intézésével dolga van, legfőbb vezető elvének.”

Életműve évülhetetlen része mindaz, amit bibliográfusként, könyvtárosként, könyvtárvezetőként alkotott. Ha ma a róla elnevezett nagy fővárosi könyvtárhálózatának akármely tékájából jó könyvet emel ki az olvasó, az ő nevelői és forradalmári elveinek jegyében cselekszik.

A mű — kezdve a Huszadik Század hasábjain megjelent és a nemzetközi munkásmozgalom egy-egy évét átpillantó cikkekkel a „Gazdasági szervezet és háború” című 1915-ös tanulmányán át, amelyben az imperializmus jónéhány vonását ma is érvényes jelzésekkel rajzolja fel, egészen halálos ágyán befejezett nagy munkájáig, a „Társadalmi és pártharcok a 48—49-es magyar forradalomban”-ig — *egy-egy írott darabja lehet hibás, téves nyomon járó vagy elavult; ám talán lényegesebb része, a nevelőmunka, a tanítás hatása maradandó.*

HÁROM MONDAT. Ritkán idézzük, neve valahogy könyvtárnévvé lett csak. De írjuk most le három mondatát. „Bennem legalább mind erősebb meggyőződéssel érlelődött meg éppen Marx és Engels ismételt tanulmányozásában, hogy mi sincs annyira ellentétben éppen a marxizmussal, a marxizmus módszerével és lényegével, mint bizonyos elméletekben, ugyancsak éppen a marxizmus bármely elméleti tételében való vak hit, dogmatikus megrogzódás. Semmi sem állandó, minden változik, fejlődik: ez a hegeli (vagy mondjuk: condorcet-i) gondolat, mely a marxizmusnak alapja, termékeny forrása lett, nem vesztheti hatályát éppen a marxizmussal szemben. Dogmatikus marxista éppen olyan nonszensz, mint konzervatív evolúcionizmus.” Ezt 1904-ben írta le Szabó Ervin, a Marx—Engels-válogatás előszavában. A dogmatikus szocialdemokrata vezetés nyugtalan, ideges támadásokkal reagált Szabó Ervin szerkesztői munkájára és — egyébként, más oldalról is bírálható — bevezetőre, előszóra. De a három mondat igazsága azért ma is áll.